

ในวรา: สัญลักษณ์ พิธีกรรม ตัวตนคนได้รอบล้อมทะเลสาบสงขลา ยุคโลกาภิวัตน์

นางสาว นกสมน นิจรันตร์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสังคมศึกษามหาบัณฑิต

สาขาวิชาสังคมวิทยา ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2550

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

NORA: SYMBOLS, RITUALS, SOUTHERN THAI IDENTITY AROUND SONGKHLA LAKE
IN THE GLOBALIZATION ERA

Miss Napasamon Nitjaran

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in Sociology

Department of Sociology and Anthropology

Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic Year 2007

Copyright of Chulalongkorn University

/ 500589

นภสมน นิจวันตร์ : โนรา : สัญลักษณ์ พิธีกรรม ตัวตนคนใต้รอบลุ่มทะเลสาบสงขลา ยุคโลกาภิวัตน์.
(NORA : SYMBOLS, RITUALS, SOUTHERN THAI IDENTITY AROUND SONGKHLA LAKE IN
THE GLOBALIZATION ERA) อ. ที่ปรึกษา : รศ. ดร. ปรีชา คุวินทร์พันธุ์, 197 หน้า.

งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาถึงตำนาน พิธีกรรมและสัญลักษณ์ของโนรากับวิถีวัฒนธรรมชาวใต้ ซึ่งแสดง
อัตลักษณ์ผ่านสัญลักษณ์และการให้ความหมายต่างๆ ในพิธีโนราโรงครู ตลอดจนศึกษาถึงพลวัตการปรับตัว
ของการแสดงโนราท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ โดยนำแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับพิธีกรรม
สัญลักษณ์ อัตลักษณ์ และแนวคิดโลกาภิวัตน์ เป็นแนวทางในการทำความเข้าใจ สำหรับระเบียบวิธีวิจัย
ใช้วิธีการค้นคว้าจากเอกสารประกอบกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในพิธีโนราโรงครูใน
เขตพื้นที่จังหวัดสงขลา และการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านการแสดงโนรา อาทิ
หัวหน้าคณะโนราและสมาชิก นักวิชาการท้องถิ่น เจ้าภาพพิธีโนราโรงครูและญาติพี่น้อง เป็นต้น

ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อจากตำนานโนราผสมผสานกับความเคารพต่อผีบรรพบุรุษในสายตระกูล
กลายเป็นต้นตอแห่งการประกอบพิธีโนราโรงครูของชาวใต้ตั้งแต่อดีตเรื่อยมาถึงปัจจุบัน โดยพิธีโนราโรงครู
มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ลูกหลานได้แสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษที่เรียกว่า “ตายายโนรา” โดยอาศัยร่างทรง
และโนราเป็นตัวกลาง มีการให้ความหมายและใช้สัญลักษณ์ต่างๆ ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของคนใต้ในการสืบทอด
อำนาจและการจัดการทางเครือญาติโดยมีบรรพบุรุษเป็นศูนย์กลาง และยังก่อให้เกิดการรวมตัวของผู้ที่มีความ
เชื่อความศรัทธาเหมือนกัน ได้มาแสดงตัวตนร่วมกันในพิธีโนราโรงครูชุมชนซึ่งมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากประเพณี
ของท้องถิ่นอื่น นอกจากนี้ยังพบว่าผลของการเปลี่ยนแปลงในสังคมทำให้สามารถแบ่งลักษณะของโนราในยุค
โลกาภิวัตน์ได้ 3 กลุ่มคือ 1) กลุ่มที่มีการปรับตัวและเปลี่ยนแปลงสูง 2) กลุ่มที่มีการผสมผสานระหว่างของเก่า
กับของใหม่ 3) กลุ่มที่ปฏิเสธสิ่งแปลกใหม่ อนุรักษ์ไว้ซึ่งของเก่าตามแบบฉบับดั้งเดิมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการแสดงโนราจะต้องรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมหลากหลายรูปแบบจน
ก่อให้เกิดการแตกหน่อตอยอดออกเป็นสาขาต่างๆ มากมาย แต่พิธีโนราโรงครูยังคงมีความสำคัญในฐานะที่เป็น
รากเหง้าของการแสดงโนราเหมือนอย่างในอดีตไม่เคยเปลี่ยนแปลง

ภาควิชา...สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา...
สาขาวิชา...สังคมวิทยา...
ปีการศึกษา...2550.....

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

488 11186 24 : MAJOR SOCIOLOGY

KEY WORD: IDENTITY / SYMBOLS AND RITUALS / GLOBALIZATION / NORA

NAPASAMON NITJARAN : NORA : SYMBOLS, RITUALS, SOUTHERN THAI IDENTITY AROUND SONGKLA LAKE IN THE GLOBALIZATION. THESIS ADVISOR : ASSOC. PROF. PREECHA KUWINTPANT, Ph.D., 197 pp.

This research is a study of myth, ritual and symbols involving in "Nora Rong Krue Ritual" and life of a group of Southern Thai who live around Songkhla Lake. It also includes the study of changes in the performance of Nora in the globalization era. Research methodologies employed are documentary and field work, i.e., participant observation of the "Nora Rong krue" in Songkhla area and indepth-interview of leaders of Nora groups, their members, local intellectuals and the hosts of Nora Rong Krue and their relatives.

The study found that the belief in Nora myth and the rite of ancestral worship are the central foci of Nora Rong Krue. The ritual is to demonstrate people's respect toward their ancestors who are remembered as "Ta-Yai Nora" (Grand-pa and Grand- ma Nora) who present themselves through the mediums. During the ritual, Southern Thai Identity is observed through the performance and specific symbols emphasizing the power of ancestors and the control of kins and family members. This ritual also provides an occasion of reunion of those with the same believes, and gives them group spirit and identity of the Southern Thai. Finally, globalization has affected the performance of Nora differently. Three categories are identified; a) Nora group with high adaptation and high remodeling, b) Nora group with the combination of the old and the new, and c) the group that maintain the old tradition.

Till the present time Nora Rong Krue has survived and still represents the identity of Southern Thai around Songkhla Lake area. It provides other Noras with their sacred origin and aspiration into the future.

Department... Sociology and Anthropology...	Student's signature.....	<i>Napasamon Nitjaran</i>
Field of study. Sociology.....	Advisor's signature.....	<i>Preecha Kuwintpant</i>
Academic year... 2007.....		

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลแวดล้อมมากมาย ทั้งด้าน ข้อมูล กำลังใจและความช่วยเหลืออื่นๆ ดังนั้นจึงขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา คุวินทร์พันธุ์ อาจารย์ที่ปรึกษาผู้คอยให้แนะนำเพื่อการปรับปรุงครั้งแล้วครั้งเล่าเพื่อให้งานวิจัยออกมาสมบูรณ์ที่สุด ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บุญยง ชื่นสุวิมล ประธานกรรมการและศาสตราจารย์ ดร. อมรา พงศาพิชญ์ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ผู้ให้คำแนะนำแก้ไขในส่วนที่ยังบกพร่อง รวมทั้งขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ได้บ่มเพาะความรู้ให้แก่ศิษย์มาตลอด

ขอบคุณนักวิชาการท้องถิ่นและปราชญ์ชาวบ้านที่ให้ข้อมูลภาคสนามในมุมมองของคนใน อย่างเจียมคน อาทิ คณะสมพงษ์น้อย ศ. สมบูรณ์ศิลป์ คณะนงน้อยเสียงเสนห์ คณะธรรมนิยต์ สงวนศิลป์ และคณะชุกลินนำศิลป์ ชาวบ้านในพื้นที่ซึ่งให้การต้อนรับอย่างเป็นมิตร และไม่อาจลืมที่จะระลึกถึงบรรพบุรุษของทุกๆ ครอบครัวที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสัมผัสและเรียนรู้แม้จะมองไม่เห็นก็ตาม

ขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ ในภาควิชาที่ร่วมต่อสู้ด้วยกันมา ขอบคุณเพื่อนเก่าจาก มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เช่น คุณสุนทรภรณ์ มะโน และคุณฐิราภรณ์ ปิ่นทองพันธุ์ ที่เป็นแหล่งข้อมูลสำคัญในการเสาะหาบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ เพื่อนๆ รมศ. 26 ทุกคนที่คอยถามความก้าวหน้าอยู่เสมอ และคุณพรพล ภักดี ผู้ช่วยเหลือทั้งการลงภาคสนามและเป็นที่ปรึกษาด้านเทคนิคได้เป็นอย่างดี ตลอดจนสมาชิกในครอบครัวนิจันตร์ทุกคน เริ่มต้นด้วยคุณพ่อคุณแม่ที่ให้โอกาสทางการศึกษาและยังสนับสนุนเรื่อยมา พี่ๆ รวมถึงขอบคุณหลานๆ ตัวน้อยทั้งสองที่ช่วยสร้างรอยยิ้มและเสียงหัวเราะให้กับคุณน้าเมื่อยามห่อหุ้มได้ทุกครั้ง รวมทั้งทุกคนที่แอบเป็นกำลังใจหรือเป็นแรงผลักดันอยู่เงียบๆ ที่มีได้เอ่ยนาม ณ ที่นี้

ความสำเร็จในครั้งนี้ จึงขอมอบให้กับทุกคนที่มีส่วนร่วม เพราะสำหรับผู้วิจัยแล้วกล่าวได้ว่าความสำเร็จนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการพัฒนาการทางการศึกษาอีกก้าวหนึ่ง เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการก้าวเดินต่อไปบนทางเดินชีวิตที่ยังต้องเรียนรู้อีกมาก

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ฉ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	5
สมมติฐานการวิจัย	5
ขอบเขตของการวิจัย	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	6
นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	6
บทที่ 2 แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	9
แนวคิดอัตลักษณ์ (Identity)	9
แนวคิดสัญลักษณ์และพิธีกรรม (Symbols and rituals)	11
แนวคิดโลกาภิวัตน์ (Globalization)	18
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	24
กรอบแนวคิดการวิจัย	30
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย.....	31
พื้นที่ในการวิจัย	31
ผู้ให้ข้อมูลหลัก	32
การเก็บรวบรวมข้อมูล	33
บทบาทของผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัย.....	35

การตรวจสอบข้อมูล.....	36
การวิเคราะห์ผลข้อมูล	36
การเขียนรายงานการวิจัย.....	37
บทที่ 4 คำานโนรา	38
คำานโนรา	38
โนรา – ชาตรี	45
ชุดสมัยการกำเนินโนรา	48
บทที่ 5 โนราในสังคมใต้	
ความหมายของโนรา.....	50
ประเภทของโนรา.....	51
คณะโนรา	53
1. คณะโนราสมพงษ์น้อย ศ. สมบูรณ์ศิลป์.....	54
2. คณะโนรานกน้อยเสียงเสน่ห์.....	55
3. คณะโนราธรรมนิศ์สงวนศิลป์.....	56
4. คณะโนราละมัยศิลป์.....	57
5. คณะโนราชุกกลินนำศิลป์.....	58
บทบาทหน้าที่ของสมาชิกในคณะโนรา.....	60
รูปแบบความสัมพันธ์ภายในคณะโนรา	62
ตัวแสดงสำคัญในการแสดงโนรา.....	65
นักดนตรีและเครื่องดนตรีประกอบการแสดงโนรา.....	67
เครื่องแต่งกายโนรา	69
คำตอบแทนการแสดงโนรา	74
โอกาสและสถานที่ในการแสดงโนรา	76
ผู้ชม	79

บทที่ 6 โนราบันเทิง.....	81
1. โนราทางเครื่อง	81
2. โนราโบราณ	83
3. โนราทอล์คโชว์	87
4. โนราละคร	88
5. โนรามายากล	90
บทที่ 7 โนราโรงครู.....	93
พิธีโนราโรงครูระดับสายตระกูล	93
1. การเตรียมงานก่อนเริ่มพิธี	94
2. ลำดับขั้นตอนและสัญลักษณ์ในพิธีกรรม	96
2.1 พิธีกรรมวันแรก.....	96
2.2 พิธีกรรมวันที่สอง.....	102
2.3 พิธีกรรมวันที่สาม.....	112
3. พิธีโนราโรงครูสายตระกูลกับความสัมพันธ์ทางเครือญาติ	117
4. ความหมายทางสัญลักษณ์ของพิธีโนราโรงครูสายตระกูล.....	120
5. ผู้เข้าร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในพิธีกรรม	122
พิธีโนราโรงครูระดับชุมชน	124
1. พิธีโนราโรงครูท่ากูระ.....	125
2. พิธีโนราโรงครูท่าแค	128
3. ความหมายทางสัญลักษณ์ของพิธีโนราโรงครูชุมชน	131
4. ผู้เข้าร่วมและรูปแบบการมีส่วนร่วมในพิธีโนราโรงครูชุมชน	133
บทที่ 8 โนราประยุกต์	132
1. โนราสถาบัน	132
2. โนราเพื่อสุขภาพ	139
3. โนรากับเครือข่าย	149
4. เทคโนโลยี (ไอที) กับ โนรา.....	153

บทที่ 9 บทวิเคราะห์.....	162
1. ตำนาน ความเชื่อเรื่องโนรากับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชาวใต้.....	162
2. ตัวตนคนใต้ที่แสดงผ่านสัญลักษณ์และพิธีกรรมของการแสดงโนรา.....	166
2.1 พิธีกรรม (Rituals)	166
2.1.1 ประเภทของพิธีกรรม.....	166
2.1.1.1 Ritual of Affliction	167
2.1.1.2 Rites of passage.....	167
2.1.2 หน้าที่ของพิธีกรรม.....	170
2.2 สัญลักษณ์ในพิธีกรรม (Ritual symbol)	173
2.2.1 สัญลักษณ์หลักในพิธีโนราโรงครู	174
2.2.2 สัญลักษณ์รองในพิธีโนราโรงครู	179
3. โนรากับการเปลี่ยนแปลงยุคโลกาภิวัตน์	180
3.1 โนราโรงครูยุคโลกาภิวัตน์	180
3.2 โนราบันเทิงยุคโลกาภิวัตน์	182
บทที่ 10 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	185
สรุปผลการวิจัย	185
ข้อเสนอแนะ	188
รายการอ้างอิง	190
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	197

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
ตารางที่ 1. ชนิดของโนราบันเทิง.....	92
ตารางที่ 2. การจำแนกประเภทการใช้สื่อประชาสัมพันธ์ของโนรา	153

สารบัญภาพ

รูปภาพ	หน้า
รูปที่ 1. แสดงอำเภอต่างๆ ในจังหวัดสงขลา	31
รูปที่ 2. การแต่งกายของละครชาตรี	46
รูปที่ 3. การแต่งกายของโนราแบบโบราณ	46
รูปที่ 4. ภาพเปรตรำโนรา จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดสุวรรณคีรี จังหวัดสงขลา.....	48
รูปที่ 5. โนรากับนายพราน ภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดมัชฌิมาวาส สงขลา	49
รูปที่ 6. ทำรำโนรามาตรฐานของศิลปินคณะธรรมนิศย์สงวนศิลป์	50
รูปที่ 7. แสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูกับศิษย์ของคณะคณะโนรา	63
รูปที่ 8. เส้นทางการเติบโตของศิลปินโนรา	64
รูปที่ 9. นายโรงหรือโนราใหญ่ (เทียบเท่ากับพระเอก)	66
รูปที่ 10. นางรำ (เทียบเท่ากับนางเอก)	66
รูปที่ 11. ตัวพราน	66
รูปที่ 12. นายทับ	67
รูปที่ 13. นายกลอง	67
รูปที่ 14. นายปี่หรือนายขลุ่ยเป็นเครื่องเป่าที่สามารถใช้แทนกันได้	68
รูปที่ 15. นายโหม่ง-ฉิ่ง	68
รูปที่ 16. นายแตรระ	68
รูปที่ 17. เครื่องดนตรีสากลอื่นๆ ที่นำมาใช้ในการแสดงโนรา	69
รูปที่ 18. เทริด	69
รูปที่ 19. เครื่องลูกบิดโนรา	70
รูปที่ 20. ปีกนกแอ่น	71
รูปที่ 21. ชับทรวง	71
รูปที่ 22. หางหงส์จากเขาควางสีดำและหางหงส์จากเขาควางเผือก	71
รูปที่ 23. สนับเพลา	72
รูปที่ 24. ผ้าหน้าและผ้าห้อย	72
รูปที่ 25. กำไล	73
รูปที่ 26. เล็บโนรา	73
รูปที่ 27. หน้าพราน	74

รูปที่ 28. หน้าทาสี	74
รูปที่ 29. โรงโนราหรือโรงพิธีโนราโรงครุ	77
รูปที่ 30. เวทีโนราโบราณ	78
รูปที่ 31. เวทีโนราทางเครื่อง	78
รูปที่ 32. การรำโนราโบราณของโนราทางเครื่องในการแสดงช่วงแรก	82
รูปที่ 33. การแสดงเพลงลูกทุ่งของโนราทางเครื่องในช่วงที่สอง	82
รูปที่ 34. การแสดงโนราบันเทิงแบบโบราณของคณะกนน้อยเสียงเสน่ห์ ณ เวทีลานวัฒนธรรม สงขลา	85
รูปที่ 35. การรำเพลงโคที่มีการแต่งกายตามแบบโนราโบราณ	86
รูปที่ 36. โนรามหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา เผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมภาคใต้ในงานศิลป์ ล้านนา ปูจาแม่ฟ้าหลวง ณ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย	88
รูปที่ 37. โนราเติม หัวหน้าคณะ โนราที่มีชื่อเสียงในการแสดงละคร.....	89
รูปที่ 38. การรำโนราตัวอ่อน	91
รูปที่ 39. เครื่องบูชาตายโนราบนพาไล	98
รูปที่ 40. เครื่องเช่นไหวบนพาไล.....	98
รูปที่ 41. เครื่องบูชาสำหรับพิธีกราบครุ	99
รูปที่ 42. แสดงตำแหน่งการจัดโรงพิธีเพื่อการประกอบพิธีไหว้ครุ โนรา	100
รูปที่ 43. ผู้ร่วมพิธีกราบครุ	101
รูปที่ 44. โนรานกน้อยเป็นโนรารับเชิญให้กับคณะสมพงษ์น้อย ศ.สมบูรณ์ศิลป์	102
รูปที่ 45. การทำพิธีเช่นไหว้ตายโนราด้วยของแก่นบนและอาหารคาวหวาน	103
รูปที่ 46. การพับผ้าแต่งพอกและการแต่งกายในชุดแต่งพอก.....	104
รูปที่ 47. พิธีไหว้ครุหรือกราบครุ	105
รูปที่ 48. พิธีพาดเครื่อง	105
รูปที่ 49. ศิลปินโนราเข้าพิธีสวดเครื่องและสวดกำไร	106
รูปที่ 50. พิธีครอบเทริดโนราโดยโนรายก ชูบัว ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงโนรา	108
รูปที่ 51. พิธีเหยียบเสน	113
รูปที่ 52. ข้าวของในห่อผ้าของนายพรานตอนแสดงบทคล้องหงส์.....	114
รูปที่ 53. โนราประยูรทำพิธีแทงเซ้ (จระเข้)	115

รูปที่ 54. การสร้งน้ำ (รดน้ำคำหัว) ตายายโนราเพื่อขอพร.....	116
รูปที่ 55. การบริหารจัดการ กองทุนโนราโรงครู ภายในสายตระกูล.....	119
รูปที่ 56. การสืบเชื้อสายตายายโนราของครอบครัวแก้วชูศรีและครอบครัวหมื่นอรุณ	121
รูปที่ 57. เจ้าแม่อยู่หัว รูปปั้นกำเนิดของงานประเพณีตายายย่าน	126
รูปที่ 58. ห้องจำหน่ายตัวแค้นในงานโนราโรงครูท่าคูระ	127
รูปที่ 59. พิธีโนราโรงครูท่าแค โดยคณะ สมพงษ์น้อย ดาวรุ่ง	128
รูปที่ 60. การรำโนราประยุกต์ของชมรมรักสุขภาพ อบต. น้ำน้อย	142
รูปที่ 61. โครงสร้างการบริหารชมรมรักสุขภาพและการสร้างแกนนำ	145
รูปที่ 62. ทีมข่าวสถานีโทรทัศน์ช่อง 11 รายงานการเข้าร่วมพิธีไหว้ครูโนรา ของนักเรียนในจังหวัดสงขลา	156
รูปที่ 63. การประชาสัมพันธ์การแสดงโนราของคณะธรรมนิศ์ สงวนศิลป์ ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร กรุงเทพมหานคร ทางอินเทอร์เน็ต	157